Muyiddinov Bekali Bahodirovich
Osiyo Xalqaro universiteti o‘qituvchisi
bekalimuhiddinov96@gmail.com

O‘ZBEKISTONDA CHORVACHILIKDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISHDAGI ISLOHOTLAR (2020-2022-YILLARDA)

Annotatsiya. *Maqolada O‘zbekiston chorvachilik sohasining holati, chorvachilik mahsulotlarini yetishtirish dinamikasi, chorvachilikdagi muammolar va ularning yechimi qaratilgan islohotlar yoritilgan. Qishloq xo‘jaligi tarmog‘ida chorvachilikni rivojlantirish, chorva mahsulotlarini yetishtirish, ularni qayta ishlash muhim muammolardan bo‘lib, hozirgi kunda keng e’tibor qaratilgan. Chorvachilikni barcha tarmog‘larini rivojlantirish borasida hukumat tomonidan qarorlar, farmonlar va davlat dasturlari ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar. *Chorvachilik, O‘zbekiston, qonunlar, qarorlar, oziq-ovqat, Vazirlar Mahkamasi, hududlar, daromad, kamchiliklar, tahlil, qoramolchilik, qo‘ychilik.*

ПРОБЛЕМЫ В ЖИВОТНОВОДСТВЕ УЗБЕКИСТАНА И РЕФОРМЫ ПО ИХ РЕШЕНИЮ (В 2020-2022 ГОДАХ)

Аннотация. *В статье освещается состояние животноводческой отрасли Узбекистана, динамика производства животноводческой продукции, проблемы животноводства и реформы, направленные на их решение. Развитие животноводства в сельскохозяйственном секторе, выращивание продуктов животноводства, их переработка являются важными проблемами, которым в настоящее время уделяется широкое внимание. Правительство разрабатывает постановления, указы и государственные программы по развитию всех отраслей животноводства.*

Ключевые слова. *Животноводство, Узбекистан, законы, постановления, продовольствие, Кабинет министров, территории, доходы, недостатки, анализ, скотоводство, овцеводство, технологии, корма, пастбища, пахотные земли.*

PROBLEMS IN LIVESTOCK IN UZBEKISTAN AND REFORMS TO OVERCOME THEM (IN 2020-2022)

Annotation. *The article covers the state of the livestock sector of Uzbekistan, the dynamics of the production of livestock products, problems in livestock production and reforms aimed at their solution. In the agricultural sector, the development of livestock, the cultivation of livestock products, their processing are important problems, and now there is a wide focus. Decisions, decrees and state programs are being developed by the government regarding the development of all branches of livestock farming.*

Keywords. *Livestock, Uzbekistan, laws, decisions, food, Cabinet, territories, income, minorities, analysis, cattle breeding, sheep farming, technology, feed, grazing, arable land.*

Kirish. O‘zbekiston iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri bo‘lgan qishloq xo‘jaligi va uning asosiy qismi hisoblangan chorvachilik tarmog‘i bugungi kunda aholining oziq – ovqat, sut mahsulotlarini yetkazib beruvchi, ularni ish bilan ta’minlovchi va iqtisodiyotning barqarorligini ta’minlashda asosiy omillardan biridir. O‘zbekiston mustaqillika erishgandan so‘ng qishloq xo‘jaligida tubdan iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishni boshladi. Nega chorvachilik mahsulotlari keyingi yillarda deyarlik kam o‘smoqda degan savol tug‘iladi. Bunga asosiy sabab bizning xo‘jaliklarimizda chorvachilikni rivojlantirish uchun sharoit va imkoniyat yo‘qligidan emas, balki chorvachilikga keyingi yillarda e’tibor susaytirilganligi, nohiya va xo‘jalik rahbarlari, mutaxassislari bu muhim sohani o‘z holiga tashlab, mas’uliyatsizlik bilan qaraganliklaridadir.

Chorvachilikni rivojlantirishning eng asosiy omillaridan mustahkam ozuqa bazasidir. Keyingi yillarda chorva biri bu mollari uchun ozuqa ekinlari ekish, ulardan yuqori hosil olish, ozuqa sifatini yaxshilash borasida xato va kamchiliklarga yo‘l qo‘yilib kelinmoqda. Bu masalada 2020-2022-yillar oralig‘ida chorvachilikni rivojlantirishga qaratilgan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2 ta Farmoni, 22 ta qarori, Vazirlar Mahkamasining 39 ta qarori qabul qilinib, ularda sohani rivojlantirish bo‘yicha aniq maqsadlar va ustuvor vazifalar belgilandi.

Adabiyotlar tahlili. Ushbu maqolani yaratishda Mustaqillik yillarida chorvachilik sohasining rivojlanishi, taraqqiy etishi va muammolari mavzusida Sh.Jumayeva tomonidan Surxon vohasi misolida. S.Qodirova tadqiqotlarida, qishloq xo‘jaligida amalga oshirilgan asosiy islohotlarning chorvachilik tarmog‘i rivojlanishiga ta’sirining asosiy xususiyatlari mavzusida N.Nurmatov tadqiqotlarida, Keyinchalik Sh.Axmedov tomonidan O‘zbekistonda chorvachilikni rivojlantirish tarixi (1991 -2022) yillar nomli avtorefaratlari o‘rganilgan.

2021-yil 3-mart kuni “Chorvachilik tarmoqlarini davlat tomonidan yanada qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-5017-sonli qarori, 2022-yil 8-fevraldagi “Chorvachilikni yanada rivojlantirish va chorva ozuqa bazasini mustahkamlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-121-sonli qarorlarining qabul qilinishi soha rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda., O‘zbekistonda chorvachilik: bugungi holat, muammolar va taraqqiyot istiqbollari. O‘zbekiston Respublikasi Veterinariya va chorvachilikni rivojlantirish qo‘mitasining ma’lumotnomasi va O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari orqali ushbu maqola mavzusi yuzasidan alohida o‘rganildi.

Metodologik asoslari. Metodologik asoslar bo‘limida tarixiy-muqoyasali, arxeologik, kommunikativ va qiyosiy yondashuvlar asosida chorvachilikdagi kamchiliklarni o‘rganilish jihatlari keltirildi. Ushbu metodlar orqali chorvachilik sohalarini mustaqillik yillarida muammolarga yechim berish, tabiat ta’siri va hududiy farqlari aniqlangan.

Natijalar. Birgina 2020-yilning yanvar-mart oylarida chorvachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmi 21,9 trln. so‘mni yoki 2019 yilning mos davriga nisbatan 103,6 % ni tashkil qildi. Ishlab chiqarilgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining umumiy hajmida chorvachilik mahsulotlarining ulushi 92,8 % ni tashkil etdi. Ishlab chiqarilgan go‘shtning umumiy hajmidagi eng yuqori ulush Toshkent viloyatiga (14,3 %) to‘g‘ri keldi. Shuningdek, yuqori ulush Samarqand (13,0 %), Buxoro (9,6 %), Qashqadaryo (8,7 %) va Andijon (8,3 %) viloyatlarida qayd etildi. Go‘shtning umumiy hajmida eng past ulush Sirdaryo viloyati (2,9 %) va Qoraqalpog‘iston Respublikasi (3,2 %) da kuzatildi.

2021-yilning yanvar-mart oylarida chorvachilik mahsulotlarini yetishtirish hajmi 26 318,9 mlrd. so‘mni yoki 2020 yilning mos davriga nisbatan 103,0 % ni tashkil qildi. Jami etishtirilgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining umumiy hajmida chorvachilik mahsulotlarining ulushi 93,7 % ni tashkil etdi. Ishlab chiqarilgan go‘shtning umumiy hajmidagi eng yuqori ulush Toshkent viloyatiga (14,0 %) to‘g‘ri keldi. Shuningdek, yuqori ulush Samarqand (12,6 %), Buxoro (9,7 %), Qashqadaryo (8,7 %) viloyatlarida qayd etildi. Go‘shtning umumiy hajmida eng past ulush Sirdaryo viloyati (2,8 %) va Qoraqalpog‘iston Respublikasi (3,2 %) da kuzatildi.

2022-yil dastlabki choragida hududlar kesimida chorvachilik mahsulotlarining eng yuqori hajmi Samarqand (3 934,1 mlrd. so‘m), Toshkent (3 545,0 mlrd. so‘m) va Buxoro (2 659,5 mlrd. so‘m) viloyatlarida qayd etildi. Aksincha kam hajmga ega hududlarga Sirdaryo viloyati (831,2 mlrd. so‘m), Qoraqalpog‘iston Respublikasi (886,6 mlrd. so‘m) va Navoiy viloyatini (1 671,8 mlrd. so‘m) keltirib o‘tish mumkin. Yuqori o‘sish sur’atlari Namangan (104,3 %), Sirdaryo (104,2 %) va Farg‘ona (104,0 %) viloyatlarida qayd etildi. Ishlab chiqarilgan go‘shtning umumiy hajmidagi eng yuqori ulush Toshkent viloyatiga (13,8 %) to‘g‘ri keldi. Shuningdek, yuqori ulush Samarqand (12,6 %), Buxoro (9,6 %) viloyatlarida qayd etildi. Go‘shtning umumiy hajmida eng past ulush Namangan (5,4 %), Qoraqalpog‘iston Respublikasi (3,1 %), Sirdaryo viloyati (2,9 %) da kuzatildi.

Eng past ulushga hududlarni ega bo‘lishi sabablar ozuqa birligi kamligi, oqsilga boy beda, lavlagi, makkajo‘xori silosi esa ancha oz tayyorlanganligi, aholini chorva mollar bilan ta’minlash ijobiy emasligi mahsulot yetishtirishda qiyinchiliklarni keltirib chiqargan.

Bundan tashqari qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, professor Nasriddin Xalilov bu masalada quyidagi fikrlarni bildirib o‘tadi chorvachilikning muhim ozuqa manbai bo‘lgan yaylov yerlarining hosildorligi uncha yuqori bo‘lmaydi, yaxshi bo‘lgan yillari gektaridan 3-4 sentnergacha hosil olish mumkin, xolos. Afsuski oxirgi yillarda yog‘ingarchilik yildan-yil kamayib bormoqda. Misol uchun, avval Qarnoqcho‘lda 85 turdagi o‘simlik uchragan bo‘lsa, bugungi kunga kelib, 4-5 xil turdagi o‘simlikni uchrata olasiz, xolos. Ustiga-ustak bu o‘simliklarning aksari jonivorlar ozuqasi uchun yaramaydi, chorva yesa zaharlanadi. Holat shu darajaga kelib qolgan ekan, yaylovlarda ozuqaviy o‘simliklarni ko‘paytirish masalasi dolzarb bo‘lib qoladi. Shuning uchun birinchi yo‘nalishda ozuqaviy qiymati yuqori va hosilbop o‘simlik urug‘larini ko‘paytirish va yaylovlarga ekish kerak va shu orqali yaylov hosildorligini oshirish mumkin. Qodirova.S o‘z tadqiqotlarida quyidagi fikrlarni ilgari suradi O‘zbekiston iqlimining keskin o‘zgarib borayotgani sababli yer unumdorligi pasayib, sug‘orish qiyinlashmoqda. Chorva hayvonlariga oziq – ovqatlarni yetkazib berishda O‘zbekistonga import bo‘ladigan bo‘lsa, bojxona to‘lovlari fermer xo‘jaliklari uchun qimmatga tushishi mumkin. O‘zbekiston sharoitidagi iqlimdan kelib chiqqan holda yer unumdorligini oshirish yoki oziq – ovqatlarini import qilishda bojxona to‘lovlari kamaytirish orqali bu muammolarni yechish mumkin va chorva nasilchiligi og‘ir ahvolda shuning uchun chorvachilik uchun dori vositalarini sifatli va kattaroq hajmda ishlab chiqarish , ularning narxlarini fermer xo‘jaliklari uchun arzonroq bo‘lishi kerak degan masalalarni ilgari surmoqda.

2021-yilda barcha toifadagi xo‘jaliklarda parvarish qilinayotgan qoramollarning 91,8 foizi (2018-yilda 95,5 foiz) aholi xonadonlariga, 8,2 foizi (2018-yilda 4,5 foiz) fermer xo‘jaliklariga to‘g‘ri kelgan. Aholi xonadonlari va fermer xo‘jaliklarida parvarishlanayotgan 2,4 million bosh sigir va tanalar sun’iy urug‘lantirilib, zoti yaxshilangan qoramollar bosh soni 54 foizga yetkazildi. Aholini go‘shtga bo‘lgan talabi ham yildan yilgan oshib bormoqda buning uchun chet davlatlardan go‘sht yo‘nalishidagi tez yetiladigan qoramollarning Aberdin-angus, Sharole, Gereford va Limuzin hamda sut yo‘nalishidagi Djersey, Shvits va Monbilyard kabi yangi zotlari olib kelindi. Xususan, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Jizzax, Navoiy, Sirdaryo, Toshkent, Xorazm viloyatlarida bunday zotlarning 100 ming boshdan ortig‘i parvarishlanmoqda .

Muhokama. Chorvachilik bilan shug‘ullanayotgan fermer xo‘jaliklari, dehqon xo‘jaliklari va Qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar uchun 2021-yil 1-yanvardan boshlab 2024-yil 1-yanvarga qadar asosiy faoliyat turi bo‘yicha foyda solig‘i (tijorat banklarida joylashtirilgan mablag‘lardan olingan foizlardan tashqari), mol-mulk solig‘i, yer solig‘i va suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq stavkasi 50 foiz miqdorida qo‘llaniladi. 2021-yilgi qarorga ko‘ra chorva mollarni suv bilan ta’minlashda og‘riqli hududlarga e’tiborni yanada qaratish masalasi ham aytib o‘tildi birgina Qashqadaryoda viloyatida pichanzor va yaylov yerlarda 2021-2022-yillarda jami 33ta yangidan qaziladigan quduqlar chiqarish rejasi ishlab chiqildi.

Respublikaning barcha hududlarida chorva mollarning go‘shti va sutiga bo‘lgan ehtiyojni qoplash maqsadida 2022-yil 1-yanvardan boshlab 2023-yil 31-dekabrga qadar: qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchisi bo‘lgan chorvachilik xo‘jaliklariga — o‘z xo‘jaliklarida va aholi xonadonlari bilan birgalikda kooperatsiya usulida yetishtirilib, go‘sht uchun realizatsiya qilingan yirik va mayda shoxli qoramollar tirik vaznining har bir kilogrammi uchun subsidiyaning miqdori 2 000 so‘mdan 4 000 so‘mga hamda sutning har bir litri uchun 200 so‘mdan 400 so‘mga oshiriladi. Bunda, subsidiya qo‘shilgan qiymat solig‘idan vaqtinchalik ozod qilish bo‘yicha imtiyoz amalda bo‘lgan davr uchun ham to‘lashini belgilandi, chorvachilik xo‘jaliklari tomonidan kredit va lizing shartlari asosida xarid qilingan qishloq xo‘jaligi texnikalari kredit va lizing foizi xarajatlarining 10 foiz punktidan ortiq qismi Moliya vazirligi huzuridagi Qishloq xo‘jaligini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi tomonidan respublika budjeti hisobidan qoplab berilishi belgilandi, ozuqa ekin yer maydonlarida yomg‘irlatib va tomchilatib sug‘orish texnologiyalarini joriy etgan chorvachilik xo‘jaliklariga uning har bir gektari uchun 8 million so‘m miqdorida

respublika budjeti hisobidan belgilangan tartibda subsidiya ajratilishi hisobga olindi, gidroponika usulida chorva mollariga ozuqa yetishtirish uskunalarini xarid qilish xarajatining 20 foizi respublika budjeti hisobidan qoplab beriladi. Bunda, mazkur uskuna qiymatining 100 million so‘mdan oshmagan qismi qoplanishi qarorda belgilab olindi.

Respublikamizda birgina chorvachilikning qoramolchilik tarmoqlari o‘tgan yillarga nisbatan qoramollar 2,6 foiz, shundan sigirlar 2,3 foiz o‘sish kuzatilgan bo‘lsa, bu ko‘rsatkich fermer, dehqon va shaxsiy yordamchi xo‘jaliklarida hamda qishloq xo‘jalik faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar kesimida qoramolchilikda 2020-yil 7,0 %, 2021-yil 6,8 %, 2022-yil 7,6 % shundan sigirlar 2020-yil 5,6 %, 2021-yil 4,7 %, 2022-yil 12,5 foiz o‘sish kuzatilgan. Respublikamizda ishlab chiqarilgan qoramolchilik tarmog‘idan olingan mahsulotlarni yetishtirishda o‘tgan yillarga nisbatan jami yetishtirilgan go‘sht 3,7 foiz, jami sog‘ib olingan sut 3,4 foiz o‘sish kuzatilgan. Bu ko‘rsatkich fermer, dehqon va shaxsiy yordamchi xo‘jaliklarida hamda qishloq xo‘jalik faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar kesimida jami yetishtirilgan go‘sht 2020-yil 16,0%, 2021-yil 9,6 %, 2022-yil 22,1 % jami sog‘ib olingan sut 2020-yil 11,9 %, 2021-yil 12,6 % va 2022-yil 14,6 % oshgan.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, chorvachilik mahsulotlarining asosiy qismi 2022-yil kesimida dehqon va uy xo‘jaliklari tomonidan yetishtiriladi. Qora mollarning 91.8 foizi aholi xonadonlariga, faqatgina 8,2 foizi fermer xo‘jaliklari hissasiga to‘g‘ri keladi. Chorvalarning turini va sonini ko‘paytirish, mahsuldorligini oshirishda muammolar mavjud. Bu muammolar chorva mollarining tabiiy ko‘payishi, mahsuldor zotlilarni ko‘paytirish, chetda olib kelish, yem xashakning qimmatligi va yetishmasligi bilan bir vaqtda, tabiatning qanday kelishiga ham bog‘liq hisoblanadi.

Sh.Axmedov tadqiqotiga ko‘ra 2022-yilda respublikamizda jami 148 tadan ortiq kuchli ozuqa (omuxta yem) ishlab chiqaruvchi korxonalar faoliyat yuritib, ular tomonidan 2 mln 548 ming tonna kuchli ozuqa ishlab chiqarilgan. Bundan tashqari, chet davlatlardan 792 ming tonna kuchli ozuqa import qilingan. Ammo qayd etilishicha, respublikadagi jami chorva mollarining kuchli ozuqaga bo‘lgan talabi 9 mln 237 ming tonnani tashkil etgan holda mamlakatda ishlab chiqarilgan va chetdan import qilingan omuxta yem mahsulotlari ichki ehtiyojning bor yo‘g‘i 36 foizini qondirgan.

Xulosa. Mustaqillik yillarida chorvachilikka turlicha e’tibor qaratilib kelinmoqda Dastlabki yillarda viloyatlar xo‘jaliklarida mustaqil ravishda javdar, tariq, raps va perko ekinlari ekilar edi, ular ozuqa rasionlarini erta bahorda to‘ldirib, qo‘shimcha mahsulot olish imkoniyatini tug‘dirar edi. Ana shu ekinlarga keyingi 4-5 yil mobaynida e’tibor berilmay qo‘yildi. Qaysi xo‘jalik oraliq ekinlarini yetarlik darajada eksa, o‘sha xo‘jalikda birinchi o‘rim hisobidan beda pichani tayyorlash imkoniyati tug‘iladi. Bunday xo‘jaliklar erta bahorda qishdan arriqlab chiqqan sigirlarni va boshqa mollarni ko‘k o‘t bilan to‘yguncha boqish va qolganini g‘amlab olib qoyishga zamin yaratadilar.

Mutaxassislarning fikricha makkajo‘xorining donini pishirtirib olib, uning poyasini silosga bostirilsa, uning ozuqa birligi butunlay yo‘qotiladi. Shuning uchun ozuqa uchun ekiladigan makkajo‘xorini doni bilan sut-moy pishiqlikda silosga bostirish maqsadga muvofiq, ozuqa uchun ekiladigan lavlagi va beda kabilar sut mahsulotini oshirishda asosiy omildir. Shuning uchun bu ozuqalarga alohida e’tibor bilan qarab, eng yuqori hosil berasigan yaxshi yerlarni ajratish zarur. Har bir bosh sigirga o‘rtacha mavsumiy 4-4,5 tonna lavlagi tayyorlash kerak. Shundagina biz mollar organizmida oqsil va qand moddasi muvozanatni ta’minlaymiz, qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, professor Nasriddin Xalilov ta’biri bilan aytganda Yaylov yerlari hosildorligini oshirish bo‘yicha ilmiy ishlar qilinmayapti, deb ayta olmayman, to‘g‘ri, Qorako‘lchilik, Cho‘l ekologiyasi ilmiy tadqiqot instituti olimlari bu borada ish olib boryapti, lekin bu tadqiqotlar juda katta maydonlarda joriy qilinmayapti. Qolaversa, ilmiy jamoatchilik oldida noqulay ob-havo sharoitiga chidamli, sho‘rga chidamli, hosildor ekin navlarini yaratish vazifasi ham turibdi. Boshqa tomondan cho‘l yaylovlarini yaxshilash qum bo‘ronlari, shamol natijasida sho‘r tuzlarning boshqa joylarga tarqalishi, ekologiya buzilishining oldini oladigan muhim tadbir ham hisoblanadi.

Tadqiqot ishi natijalari bo‘yicha quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

Chorvachilikni rivojlantirish uchun yangicha innovatsion texnologiyalarni yo‘lga qo‘yish, fermer xo‘jaliklari va dehqon xo‘jaliklari uchun foiz miqdori kamroq bo‘lgan kreditlar ajratilishini taklif sifatida e’tiborga olish mumkin.

Davlat tomonidan chorvachilik bo‘yicha tadqiqot olib boradigan olimlar uchun grantlar ajratilishi va tanlovlar tashkil qilinishi kerak. Shunda olimlarda yakunlangan ilmiy tadqiqotlarini keng amaliyotga joriy qilish, yangi yaratilgan navlar, ozuqabop ekinlarni katta maydonlarda ekish va chorva hayvonlari uchun foydasini tajribada bilish imkoniyati yaratilgan bo‘lardi. Afsuski hozirda bu jarayonga yetarlicha e’tibor qaratilinmayapti. Aslida bizda yaylovlar yetarli, lekin ularda ozuqaviy ekinlar salmog‘i ko‘p emas. Avvallari bir marta haydab o‘tgan yerlarda qo‘y-echkilar qorni to‘ygan bo‘lsa, hozir kun bo‘yi haydab yursa ham qorni to‘ymayapti.

Kelajakda arzon go‘sht, sut, kolbasa kabi mahsulotlarga ega bo‘lishni istasak, yaylovlarni joyiga qo‘yib qo‘yishimiz joiz. Birinchi navbatda ozuqani o‘zimizda yetishtirishga e’tibor berish lozim.

Chorva mollari uchun ozuqaviy ekin yetishtiriladigan yerlarni suv yo‘lini yaxshilash zarur masalan: ariqlarni bitonlash orqali ham suv tejalishi ham ko‘proq ozuqaviy ekinlar suvdan bahramand bo‘la oladi.

Chorva mollari bo‘lmish qoramol va qo‘y kam yetishtirilayotgan hududlarda boshqa chorva mollari bo‘lmish parrandachilik, tuyachilik, quyonchilikni rivojlantirishga e’tibor qaratish tavsiya etiladi.

Yaylov va cho‘l hududlarda chorvachilikni tuyachilik, yilqichilik va asalarichilik tarmoqlarini rivojlantirishga e’tiborni yanada qaratish kabi ishlarni kelgusi yillar davomida izchil amalga oshirib borish muhim sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Chorvachilik tarmoqlarini davlat tomonidan yanada qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-5017-sonli qaror, 2021-yil 3-mart
2. Chorvachilikni yanada rivojlantirish va chorva ozuqa bazasini mustahkamlash chora-tadbirlari to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-121-sonli qaror, 2022-yil 8-fevral
3. O‘zbekiston Respublikasida chorvachilik sohasi va uning tarmoqlarini rivojlantirish bo‘yicha 2022 - 2026-yillarga mo‘ljallangan dastur. 08.02.2022
4. Qodirova Sarvinoz Sardor Qizi. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligida chorvachilik tarmog‘ining o‘rni, muammolar va ularning yechimlari, 2025-yil aprel
5. O‘zbekiston Respublikasi Veterinariya va chorvachilikni rivojlantirish qo‘mitasining ma’lumotnomasi
6. O‘zbekiston Respublikasi milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotnomasi
7. O‘zbekistonda chorvachilik: bugungi holat, muammolar va taraqqiyot istiqbollari, - Toshkent, Nasaf. 2010
8. Sh.Axmedov. O‘zbekistonda chorvachilikni rivojlantirish tarixi (1991 -2022) yillar, avtoreferat, Toshkent, 2024.